

Frihet, rättsstat och demokrati: analys av månaden som gått

De senaste veckorna har vi sett en hel del hända inom området mänskliga rättigheter. Ständigt förs diskussioner och arbete för att försäkra unionens medborgare rätten till frihet och demokrati, men för varje steg framåt tycks vissa stater ta ett, eller flera, stora kliv bakåt.

Några av de tydligaste, aktuella exemplen finner vi i Polen. Vi har under det gångna året sett deklarationer antas här som innebär diskriminering av HBTQ-personer i form av HBTQ-fria zoner – initiativ vars blotta namn får många att rysa. En tredjedel av Polen, kommuner som till ytan motsvarar Ungerns storlek, utropade sig fria från "HBTQ-ideologin", och lokala rättsorganisationer har vittnat om en vardag full av hot och fientlighet för den som säger ifrån, eller har en sexualitet som inte accepteras. Aktivister har arresterats, politiker har försökt sätta stopp för Pride-parader och extremhögern har attackerat folk som firat och uppmärksammat mångfald. Det handlar om en mycket skrämmande utveckling vilket gjorde att EU-kommissionens presentation av en ny HBTQ-strategi kom som ett välkommet inslag tidigt i november. Strategin syftar till att bekämpa hat och diskriminering utefter sexuell läggning och ska vara ett led i att öka medvetenheten och toleransen, och enligt ovan nämnda situation är detta ett välbehövligt initiativ som förhoppningsvis kommer vända de oroande trenderna i delar av Europa åt rätt håll och skydda människors rätt till frihet.

Frågan kring abort är ytterligare ett omdebatterat ämne. Polen, som redan har en av de striktaste abortlagarna i Europa, har tagit steg för att strama åt lagarna ytterligare och författningsdomstolen meddelade under hösten en dom som skulle innebära ett nästan totalt abortförbud. Föga förvånande ledde detta till stora protester i hela Europa med många som förfärades över detta sätt att inskränka kvinnors rättigheter. I våras diskuterade det polska parlamentet även ett lagförslag som skulle kriminalisera sexualundervisning, och ett antal orter har mötts av kritik från präster och politiker för att ha bedrivit sådan undervisning i skolor. Det är med andra ord inte bara frågorna kring abort och HBTQ-personer som verkar sträva åt ett håll som inte är förenligt med de värderingar som EU står för, utan ett flertal områden tycks omfattas av en bakåtsträvande problematik. En resolution lades i Europaparlamentet angående Polens ambitioner för en mer restriktiv abortlag där parlamentarikerna starkt avrådde polska beslutsfattare från att strypa kvinnors rättigheter på detta vis, en resolution som röstades igenom av en stark majoritet där Abir Al-Sahlani ingick. Trots att resolutionen inte är direkt juridiskt bindande så har nu ökad press satts på landet att tänka över vad dessa beslut kan innebära. Gemensamt för de länder med allra striktast abortlagstiftning är en ökning av osäkra, osanitära och farliga processer som sätter kvinnans hälsa på spel, samt kvinnor som behöver fly landet för att få hjälp i en annan europeisk medlemsstat. Detta känns inte helt förenligt med de värderingar som unionen strävar efter gällande frihet, säkerhet och rätt till god vård. HBTQ-strategin tillsammans med den nya resolutionen leder förhoppningsvis till ökad debatt och ett bättre klimat för alla Polens medborgare.

I samma veva som resolutionen mot Polens abortlagar lades så röstades ytterligare en resolution igenom med koppling till mänskliga rättigheter, denna gång gällande Belarus. Den 12:e november misshandlas konstläraren och aktivisten Raman Bandarenka till döds av en grupp personer som uppges ha koppling till regimen. Enligt auktoriteter hade Bandarenka avlidit till följd av ett bråk som utbrutit medan han var alkoholpåverkad, men läckta rapporter från sjukhuset visade att ingen alkohol påträffats i blodet. Som svar på detta arresterades den anställda på sjukhuset som läckt uppgiften samt journalisten som rapporterat om incidenten.

Dödsfallet resulterade i stora protester som svar på Bandarenkas öde, men även många andra aktivisters öden. Sedan augusti har motståndsrörelser tydligt visat sitt missnöje med presidenten Alexander Lukashenko, och sedan i somras har minst två aktivister dött och många fler är ännu försvunna. Som sagt resulterade denna händelse i en resolution som nyligen röstades igenom där parlamentariker, däribland Abir, kräver en ordentlig och oberoende utredning av det som hänt Bandarenka och andra politiskt aktiva som försvunnit eller dött under mystiska omständigheter.

I år har det blivit tydligt att Europa står inför ett flertal utmaningar när det gäller yttrandefrihet, pressfrihet och rätten att delta i demonstrationer. Vi har sett europeiska länder förgifta, arrestera

och bestraffa medborgare som nyttjat dessa mänskliga rättigheter vilket leder till stor oro på den politiska arenan. Försök har gjorts för att säkerställa rättigheten till demokrati för unionens medborgare, bland annat i och med ett demokratilås i utbetalning av EU-fonder. För några veckor sedan enades Europaparlamentet och medlemsländerna i rådet om att dessa utbetalningar ska villkoras så att endast de länder som följer EU:s grundläggande principer om rättsstat och demokrati får ta del av pengarna. Oron för eventuella käppar i hjulen kom snabbt när Ungerns premiärminister Viktor Orban mycket skyndsamt hotade att lägga in veto mot förslaget. Trots denna initiala oro var det nog många som förväntade, och hoppades, att dessa hot skulle förbli tomma då landet är i ett alltför stort behov av pengarna som finns att ta del av, särskilt i den ekonomiska situation som hela världen har hamnat i under året. Det som till sist hände var dock att Ungern, och även Polen, lade in veton mot EU-budgeten och Coronafonden. Länderna vill i och med detta få resterande medlemsstater att lätta på demokratikravet och EU fortsätter därmed hållas i gisslan. Ungerns justitieminister har uttryckt att EU försöker tvinga in landet i "ett system dominerat av en ideologi", och Polens justitieminister försvaret beslutet genom att belysa vikten av landets suveränitet gentemot EU.¹ En sannolik konsekvens av detta kommer bli att den gamla budgeten utan återhämtningsfond blir aktuell, och det blir därmed en mindre budget fast med ett rättsstatskrav som kvarstår. Vad de totala konsekvenserna av budgetblockeringen blir återstår att se, men det har med stor sannolikhet förlängt och försvårat arbetet att resa EU ur Coronakrisen och få ekonomin tillbaka på fötter. Min analys är att Polen och Ungern inte kommer att lägga sig i det första taget – mycket bestämt har länderna tydliggjort sina ståndpunkter vilket är att inte låta sig styras av resterande, mer liberala röster. Sannolikt kommer diskussionen behöva fortgå en bit in på det nya året för att nå fram till en hållbar lösning som samtliga kan gå med på. Här kommer det bli viktigt att de andra länderna som är för ett demokratilås fortsatt står på sig och inte låter antidemokratiska krafter ta över och fortsätta utöva sitt maktmissbruk – många är oändligt trötta på att stora summor sänds till regeringar som inte respekterar mänskliga rättigheter, vilket troligen kommer fortsätta synas framöver.

Den senaste månadens händelser inom området för mänskliga rättigheter och demokrati har tydliggjort hur mycket inom EU-samarbetet som kraftigt kompliceras när det finns ledare som avstår från att följa det som alla medlemsländer skrivit under i och med sitt medlemskap; en union där de grundläggande värderingarna följs och där medborgare får komma till tals utan risk för repressalier. Framöver kommer det med all sannolikhet bli alltmer viktigt att övriga medlemsländer tydligt står upp för de demokratiska principer som ska genomsyra varje samhälle i Europa. De strategier och diskussioner som förs i EU-kommissionen är alltid intressanta att följa då de utan omsvep uttrycker vad unionen ska leverera, så de som inte spelar på samma villkor som oss andra är mycket väl medvetna om reglerna. Dessutom är det givetvis viktigt att parlamentarikerna för sig i form av kanaler i sociala medier eller debattartiklar fortsätter uttrycka sitt motstånd så fort ett nytt, icke-demokratiskt utspel görs som riskerar kränkning av medborgares rättigheter. Steg för steg når vi ett mer rättvist Europa, men för varje steg framåt står vissa still och andra kliver tillbaka. Med de nya resolutionerna som kräver förändring samt kommissionens fortsatta arbete med strategi- och policyutveckling för mänskliga rättigheter kommer situationen förhoppningsvis att ljusna inom en snar framtid.

¹ <https://www.europaortalen.se/2020/11/ungern-och-polen-blockerar-18-biljoner-euro>